

Storvadare på Mälaröarna

Urpo Könnömäki

Gemensamma drag

Vadarna utgör en artrik grupp av långbenta fåglar som mest ses nära vatten, t.ex. vid havsstränder, sjöar, kärr och myrar. Några har dock anpassat sig till torrare biotoper. På flyttning och om vintern ses de ofta i stora, täta flockar på ebbstränder, dy- eller tångbankar. De delas in i flera familjer, varav två är särskilt artrika: dels pipare och vipor Charadriidae, dels snäppor m.fl. Scolopacidae. Vadarna är nära släkt med labbar, måsar, tärnor och alkor, vilka alla hör till samma stora fågelordning, Charadriiformes. Vadarnas föda utgörs av insekter, maskar, blötdjur och kräftdjur, ibland även växtdelar och småfisk.

Boet är vanligen bara en grund fördjupning i marken, och den ruvande föräldrafågeln förlitar sig på antingen kamouflagetecknad dräkt eller äggfärg. Ungarna är duntäckta när de kläcks och lämnar genast boet, rätt snart kan de flesta söka föda själva. De vaktas av antingen av båda föräldrarna (vanligast), bara av honan (brushane, dvärgbeckasin, dubbelbeckasin, morkulla) eller

bara hanen (rallbeckasin, fjällpipare, skärnsnäppa, svartsnäppa, simsnäpporna). Hos de arter där båda föräldrafågeln vaktar ungarna är det vanligt att honan lämnar kullen innan ungarna blivit helt flygga, medan hanen stannar kvar längre.

Den stora familjen Scolopacidae rymmer 51 av områdets vadararter. Här återfinns så välkända grupper som Calidris – snäpporna, spovarna, beckasinerna, storvadarna eller storsnäpporna (främst av släktet *Tringa*) och simsnäpporna. De flesta häckar i Nordeuropa och i Sibirien, ofta på kala, karga hedar i fjällen, på myrar eller på tundran. I övriga Europa ses de mest under vintern eller på höst- och vårflyttningen, då de rastar i flockar vid stränder och våtmarker.

Artvis genomgång

Grönben *Tringa glareola* (130 000 häckande par enligt Fåglarna i Sverige) Längd 18–21 cm, vingspann 35–39 cm. Allmän till tämligen allmän vid starrmyrar i hela Norrlands skogsland, även i fjällens björkskog. Häckar som regel i

starrtuva (undantagsvis dock i gamla trastbon som skogssnäppan). Rastar i maj och juli–aug. (sept.) täml. allmänt t.ex. på slättsjöarnas starrmader och vid grunda havsstränder, ofta i flockar på 10–20 ex. Liknar närmast skogssnäppan, ryggsidan är inte så mörkt brun och dessutom tätt och ganska grovt ljusprickad, övergump/stjart inte lika kritvita, bröstets spräcklighet tonas ut nedåt kroppsidorna är förhållandevis ljusa. Benen är grågröngula. Locklätet är en ivrigt upprepad fyllig vissling,

Foto Christian Ljunggren

Grönben med skogssnäppa i förgrunden.

”jiff-jiff-jiff”. Spelläte ett snabbt och vackert klingande joddel, ”lyllti- lyllti-lyllti...”. Varnar ”kipp- kipp”. Vanlig gäst även på Mälärörna t.ex. vid Svartsjövik. Övervintrar i Västafrika. Skogssnäppa *Tringa ochropus* (42 000 par) Längd 20–24 cm, vingspann 39–44cm. Häckar tämligen allmänt till sparsamt i slutna skog med tjärnar och småkärr. Läger äggen i gamla trast-bon. Kommer tidigt om våren, vid islossningen. Honorna sträcker söderut tidigt, redan i juni. På sträck ensam eller 2–3 ex. tillsammans, aldrig i flockar som grönbena. Rastar vid dammar, diken och åar. Liknar grönbena men är något kraftigare och mer bredvingad, är mer kontrastrikt mörkbrun/vit, ryggsidan sålunda mörkare brun (helt små ljusa prickar) med vitlysande gump/stjärt, undersidan vit med skarpa gräns mot spräckligt bröst. Brunsvarta vingundersidor. Ben grågröna, inte fullt så långa som grönbena, fötterna sticker ut högst obetydligt bakom stjärten i flykten, ser avklippt ut baktill (grönbena: tillspetsad). Lockläte ett tunt men klart och klingande ström av gälla ”tluitui-tluitui-tluitui...” eller ”titui-titui-titui...” med inledning och inpass av varningslätet ”titt-titt-titt-titt...”. Rätt så allmän på Mälärörna. Övervintrar normalt i sydvästra Europa. En del fåglar fortsätter till Afrika.

Rödbena *Tringa totanus* (20 000 par) Längd 24–27 cm, Vingspann 47–53 cm. Vanligast i fjällen. Finns även på vissa strandängar men häckar även i skärgårdarna. Vanligast vid kusten också på sträck, fränst i små grupper. Tämligen

enahanda gråbrun med röda ben (mer orangeröda hos ungfågeln; jfr brushona, ung svartsnäppa!). I flykt genast igenkänd på breda vita band längs vingarnas bakkant, lyser på långt håll liksom vit gump/stjärt. Lockar klangfult, fylligt, vemo-digt ”tjuhdu, tjuhdu”, spelar ljudligt ”tylle-tylle-tylle-...-tju-tju-tju-...vyllev-vyllev- vyllev”. Varnar enerverande ihärdigt, hängande över fridstöraren: kipp-kipp-kipp-...”. Häckar årligen i Svartsjövik med något par. Övervintrar i syd-västra Europa och Västafrika.

Svartsnäppa *Tringa erythropus* (6 000 par) Längd 29–33 cm. Häckar sparsamt vid lapska myrar, främst i barrskog längst i norr. På sträck på slätt-sjöarnas svämängar och i kusternas grunda vikar, enstaka eller i grupper. Går långt ut i vattnet, simmar bitvis. Flykt snabb, energiskt klippande. Sommardräkt sotsvart, omiskännlig. Ben rödaktigt svarta. Ungfågeln bruna och bjärt rödbenta som rödbena men är större, slankare, har längre ben och näbb (som är täml. smal, rak med aning nedböjd yttersta tipp), är livligare i aktionen (ofta skygga), saknar vingband, har typiskt smal vit ”gli-pa” på bakryggen ovanför mörkare stjärt (gäller alla dräkter), har kontrastrikt ansikte (vitt band framför ögat) samt mer tvärvattrade kroppsidor. Vinterdräkt liknande men mer gråvit. Lockläte en snärtig vissling, ”tjuitt”. I uppflog hörs ibland skrockande ”ke, ke”. Spelläte ”trruih-etrruih-e”, malande. Varnar snabbt, torrt, hårt ”kekeke”. Sommargäst vid Svartsjövik. Övervintrar i södra Europa och Afrika.

Foto Torbjörn Skagedal

Gamla glutt- och svartsnäppor den 30 juli. En svartsnäppa har börjat rugga kraftigt.

Gluttsnäppa *Tringa nebularia* (29 000 par)
Längd 30–34 cm, vingspann 55–62. Häckar främst i gles, högåldrig, torr tallskog med närhet till myrar eller vattendrag. Rastar under flyttning till Afrika (mest maj och juli-aug.) vid slättsjöar och flacka kuster, oftast enstaka eller i glesa små grupper. Livfull; kan bl.a. ses springande jaga fiskyngel. Vår största och kraftigaste *Tringa*. Näbb jämförelsevis grov, något uppåtböjd. Hals tämligen ljus, vingar mörkt gråbruna, stjärt/gump vitlysande, det vita går upp i en bred kil på ryggen. Locklåtet är en kraftfull tretonig vissling, ”tju-tju-tju” (kan slå över; ”kri-kri-kri”). Spelet, i hög berg- och dalbaneflykt, ett taktfast ”kluvy-kluvy-kluvy-...”. Varnar ”kjukjukju...”. Årlig gäst vår och höst vid Svartsjöviken. Övervintrar i Afrika.

Dammsnäppa *Tringa stagnatilis* Längd 22–25 cm, Häckar på öppna, sankta mader och myrar i flack terräng, såväl på stäpp som i taiga. Tycks expandera västerut. Passerar sydöstra Europa på sträck. Rastar helst i inland, vid gölar, svämängar o.d. Något större än grönnenan, tydligt mindre än rödbenan. Slank. Benen uppseendeväckande långa, sticker i flykten ut ett gott stycke bakom stjärten. Näbb påtagligt tunn, täml. lång, så gott som rak (aning uppåtböjd). Teckningen lik glut-tens: täml. ljus hals, brunaktig rygg/vingovansida (utan grönnenans ljusa prickar, men om sommaren med svarta fläckar som brushona), vit på gump och i en kil uppåt ryggen. Vit panna i vinterdräkt. Låten ett rödbenelikt ”kju”, ofta dubblerat, samt snabbt drillande räckor, ”kjujuju-ju...” och spelet: ”kutyu-kutyu-kutyu...”.

Foto Lars Friberg

Dammsnäppa i Svartsjö dämler 2005.

År 2005 inträffade en ornitologisk sensation i kommunen, då ett par dammsnäppor beslöt sig för att häcka i det nyanlagda Svartsjö Dämme. Alldeles särskilt roligt var att häckningen gick så bra att tre ungar blev flygga – det är andra gången i Sverige något sådant har hänt. Hela häckningsförloppet från ungarnas kläckning tills de blivit flygga kunde dessutom studeras på nära håll från utsiktsskullen vid Dämnet. Dammsnäppan har inte visat sig i kommunen varken före eller efter häckningen på Mälärörna. Läs hela artikeln i Fåglar på Mälärörna 2005.

Drillsnäppa *Actitis hypoleucos* (110 000 par) Längd 18–20 cm, vingspann 32–35 cm. Häckar vid öppet vatten i skog, helst med steniga, grusiga stränder, vanligast vid klarvattensjöar och åar i skogslandet, vidare vid kuster, i skärgårdar och upp i fjällbjörkskogen och fjällen. Sommargäst (mest maj- aug.), övervintrar främst i Afrika. Flyttar enstaka eller i små sällskap, oftast om natten, avslöjas då av locklätana. Boet är en grund bale i vegetation nära vattenlinjen, vanligen i skog. Känns igen på beteende och form innan man ser dräkten: en medelstor vadare med horisontell, lätt hukad ställning, kort hals men lång stjärt och lätta korta ben som konstant gungar upp och ned med bakkroppen när den går, speciellt efter varje snabb rörelse eller då den just landat; flyger lågt utmed vattenytan med vingslag i snabba pulserande serier avlösta av blinksnabba pauser, varvid vingarna hålls stelt nedåtkupade. Stående fågel är brun ovan med tydlig vit glipa upp mellan vingknogen och välvgränsade bruna brötsidan. Ben brungrå med grönaktig eller mattgul ton. Talför. Lockläte en snabb räcka klara, mycket ljusa visseltoner som faller litet i tonhöjd, ”hiidii-dii-dii-dii”. Varnar med utdragna, raka, pipiga visseltoner, ”hiip”. Sång (ofta i spelflykt tätt över vattnet) en rytmiskt upprepad, ljus, kvittrig strof. ”svididih-dide-svididih-dide-svididih-dide-...”. Rätt allmän på Mälärörna. Häckar på steniga strandpartier vid Mälarens stränder. Övervintrar i syvästra Europa och i Västafrika.

Tereksnäppa *Xenus cinereus* Längd 22–25 cm. Häckar i taigans lågland vid åar och klarvattensjöar; även i hamnar och invid pappersmasseindustrier med flytande timmer. Boet är en bale dold i kort vegetation. I formen ungefär som en stor drillsnäppa men har mycket lång, uppåtsvängd näbb. Gungar ibland på bakkroppen och har för vana att plocka insekter från ytan under kvickarusser. I flykten lyser breda vita vingband, nästan som hos en rödbena (men litet smalare och kontrasterande). Ljusgrå ovan inklusive övergump och stjärt, grå på bröstet med mörk vingknoge och (bara hos adult i sommardräkt) långa svarta längdstreck på skuldrorna. Näbb svart (adult sommar) eller med matt gul eller orange bas. De korta benen är smutsigula, klargula eller (hos adulta) ofta orange. Lockar i flykten med en snabb serie av 2–5 korta visseltoner, ett ljust klingande ”vyvyvy”, litet småspovslikt men mjukare. Sång en oftast trestavig fras med rullande ton som upprepas flera gånger i lugnt tempo, t.ex. ”ka kly-rrii, ka kly-rrii, ka kly-rrii, ...”, rätt likt sången av tjockfot. Övervintrar i Afrika, Asien och Arabien. Rastar under flyttning ofta vid långgrunda kuster; sällsynt i västra Europa

År 2012 gjordes 4–5 fynd av arten i Sverige från Norrbotten till Skåne så förhoppningsvis kommer vi att se den första tereksnäppan inom den närmaste framtiden här på Mälärörna. Möjligheten finns!

Referenser

- Delin, H, Svensson, L. 1989. Färgfotoguiden över alla Europas fåglar. Bonnier A.
- Fransson, T et al. 2008. Svensk ringmärkningsatlas. Halmstad.
- Mullarny, K, Svensson, L & Zetterström D. 2009. Fågelguiden. Vicenza.
- Ottosson, U et al. 2012. Fåglarna i Sverige. Utgiven av SOF. Vilnius.